

Еўтухоў, І. А. Перапіска Квінта Аўрэлія Сімаха (каля 345—пасля 400) як гістарычная крыніца / І. А. Еўтухоў // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны. Вып. 1 / рэдкал.: С. М. Ходзін (адк. рэдактар) [і інш.]. — Мінск: БДУ, 2002. — С. 134–141.

І. А. ЕЎТУХОЎ

ПЕРАПІСКА КВІНТА АЎРЭЛІЯ СІМАХА (каля 345 — пасля 400) ЯК ГІСТАРЫЧНАЯ КРЫНІЦА

Аратар і лідэр язычніцкай часткі Сената Квінт Аўрэлій Сімах — адна з найбольш значных постацей на гістарычным даляглядзе позняй Рымскай імперыі. Яго творчую спадчыну складаюць фрагменты 8 прамоў, 49 справаздач, накіраваных у цэнтральныя органы ўлады, вялікая колькасць прыватных лістоў. Справаздачы і лісты былі выдадзены сынам Сімаха з выкарыстаннем парадэгмы Плінія Малодшага — 10 кніг, з якіх 9 займае прыватная перапіска, 10-я адведзена пад справаздачы.

Нягледзячы на значны аб'ём, перапіска не выклікае цікавасці ў даследчыкаў, за выключэннем філолагаў-класікаў. У гэтым плане вельмі паказальны прыклад дае даследчыцкая дзейнасць Г. Хаверлінга, які даў грунтоўны і дэтальны аналіз позняй латыні, заснаваны на перапісцы Сімаха. Аўтар пры гэтым прама папярэджае: «Тых, хто звяртаецца да лістоў Сімаха, спадзеючыся адшукаць дакументы па сацыяльнаму і палітычнаму жыццю канца IV ст., чакае расчараванне»¹. Адзінае выключэнне ў гэтым плане складае спрэчка пра вынас з будынка Сената алтара Перамогі (384 г.), якая была адлюстравана ў завочнай эпістальнай палеміцы Сімаха і Амвросія, біскупа Медыялана, дэтальна разабранай расійскім гісторыкам М. М. Казаковым².

Вывучэнне крыніцы на падставе пазітывісцкага падыходу, відавочна, не знайшло сваіх перспектыв. Больш таго, няздольнасць іх пабачыць фактычна прывяла да ліквідацыі перапіскі Сімаха як гістарычнай крыніцы. Такім чынам дадзены артыкул мае на мэце давесці, што комплекс лістоў Квінта Аўрэлія Сімаха з'яўляецца надзвычай каштоўнай гістарычнай крыніцай, і што з яго магчыма атрымаць новую інфармацыю, арыентаваную на

134

проблемы менталітэту. Для аналізу быў узяты першы том пакуль незавершанага французскага выдання перапіскі Сімаха³, куды ўвайшлі першыя дзве кнігі лістоў.

Неабходна падкрэсліць, што ўступны артыкул згаданага выдання напісаны з пазіцыі таго самага малаперспектыўнага пазітывісцкага падыходу. Усе лісты разбіты на дзве тэматычныя групы (асабістыя і грамадскія), кожная з якіх мае ў сваю чаргу больш дробнае дзяленне. У першай групе найбольш шматлікімі з'яўляюцца сяброўскія пасланні (15 лістоў), дакоры (13), падарожжы і вілы (11), у другой — кар'ерныя і адміністрацыйныя пытанні (9). Асобную групу без унутранага драблення складаюць 33 рэкамендацыі⁴. Папярэдняе азнаямленне з лістамі па гэтай схеме адназначна пацвярджае выснову польскага аўтара С. Калінкоўскага адносна ўсёй перапіскі рымскага рытара: «Гэтыя лісты банальныя па змесце і акрамя вышуканых віншаванняў адрасата не маюць аніякіх істотных паведамленняў»⁵.

Большы плён дае папярэдняе размеркаванне лістоў па асобных адрасатах. У першай кнізе гэта будуць (пералік ідзе ў парадку размяшчэння лістоў): бацька Сімаха, Аўзоній (паэт і сябра), Прэтэкстат (палітык і сябра), Проб (палітык), Цэльсій (брат Сімаха), Гесперый (сын Аўзонія), Антоній (палітык), Сіагрый (палітык). Як можна заўважыць, адрасаты Сімаха аб'ядноўваюцца ў некалькі груп — родныя, сябры, палітыкі. Лісты да родных (бацькі і брата) заслугоўваюць асобнай дэтальнай размовы і таму цяпер могуць не ўлічвацца. З астатніх лістоў уяўляецца мэтазгодным выбраць такія, якія б былі адначасова рознымі і ў чымсьці падобнымі. Азначаным параметрам адпавядае перапіска Сімаха з Магнусам Дэцымам Аўзоніем (I, 13—43)⁶, Сэкстам Клаўдыем Пробам (I, 56—61)⁷, Ветышыем Агорыем Прэтэкстатам (I, 44—55)⁸. У якасці «агульнага» ў лістах выступае такі ключавы элемент пазнаантычнага менталітэту, як арыентацыя ў сацыяльным асяроддзі (функцыі міжасабовых адносін у пазнаантычным грамадстве).

Першапачатковы штуршок для аналізу дае ліст 14. Тут задаецца мадэль узаемадачынненняў двух сяброў, якія знаходзяцца па-за палітыкай. Сімах задаецца пытаннем, чаму Аўзоній не даслаў яму паэму і мяркуе, што гэта можна тлумачыць адным з двух. Магчыма паэт вырашыў, што яго сябра альбо невук (*amusus*), які няздольны яе ацаніць, альбо нядобразычлівец

135

(*malignus*), які не здолее пахваліць (*laudare nescirem*). Таму Сімах робіць выснову: «І, такім чынам, ты зусім адмовіў мне ў розуме альбо характары». Адначасова дадзены тэзіс аўтара ліста дазваляе зрабіць вывад пра сяброўскія адносіны, прынятыя ў вышэйшых колах Рымскай імперыі другой паловы IV ст.: дастаткова

высокі ўзровень адукацыі і пастаянная ўзаемная кампліментарнасць, якая была цалкам натуральнай і таму не можа быць вызначана словам «ліслінасць».

Аднак перапіска не магла замяніць асабістыя зносіны падчас асабліва важных падзей у жыцці аднаго з сяброў. Ліст 20 выяўляе глыбокае шкадаванне Сімаха аб тым, што ён не мае магчымасці тэрмінова прыбыць да Аўзонія, які стаў консулам. Пасля шматлікіх вытанчаных прабаў у лісце гучыць відавочная занепакоенасць будучым станам адносін. Пры гэтым Сімах цалкам аб'ектыўна ацэньвае іх перспектывы: «Добра, калі я здолею ў будучым захаваць твае былыя прыхільныя да мяне адносіны; цяпер жа мне дастаткова пазбегнуць твайго незадавальнення» (I, 20).

Асаблівае перапіскі Сімаха з Пробам можа лічыцца яскрава выяўлены афіцыйны (нават афіцыйны) характар тэкстаў, без ніякага ценю па-сапраўднаму сяброўскіх адносін паміж адрасатамі. Афіцыйны характар перапіскі абумовіў размеркаванне інфармацыі па вельмі абмежаванаму колу сюжэтных ліній. Як уяўляецца, у перапіскі Сімаха і Проба можна вылучыць наступныя выяўлены арыентацыі чалавека ў сацыяльным асяроддзі: 1) лаяльнасць адносна дзяржавы (I, 57, 58, 61), 2) лаяльнасць адносна дзяржаўнага чыноўніка высокага рангу (I, 56, 59), 3) неабходныя для паспяховай кар'еры ўмовы (I, 60).

Выяўленне лаяльнасці ў лісце 57 можна пабачыць у жорсткай прывязцы канкрэтных і не вельмі значных дзеянняў чалавека да наступнага лёсу краіны цалкам. Сімах абяцае Проба напісаць больш аб'ёмны ліст, але толькі пры той умове, што «багі дадуць магчымаць выканання нашых жаданняў праз надзейнае забеспячэнне блага дзяржавы (*dii modo optata fortunent, salutem reipublicae in solido locent!*)». Калі ж багі выканаюць сваю задачу, то і Сімах будзе здольны лепш выканаць свой абавязак перапіскі з Пробам — «Тады імпэт мой будзе больш плённым, каб пісаць лісты, якія б Вам было прыемна атрымаць» (I, 57).

136

Дзяржаўная лаяльнасць не замыкаецца толькі на ўсталяванні сувязі рымляніна-нехрысціяніна з сваімі багамі. У лісце 61 можна бачыць аналагічную занепакоенасць дзяржаўнымі справамі: «Хто любіць сваю Бацькаўшчыну, той ніколі не бывае спакойным (*nunquam enim securus est amor patriae*)» (I, 61). Ліст 58 пераводзіць лаяльнасць на ўзровень магистратур. Лісты 56 і 59 арыентуюцца на выяўленне лаяльнасці грамадзяніна адносна дзяржаўнай асобы высокага рангу.

Ліст 60 мае характар рэкамендацыі, выдадзенай Раману, каб той перайшоў са службы пры палацы на дзяржаўную службу. Асноўныя ўмовы, неабходныя для таго, каб рымлянін зрабіў у другой палове IV ст. максімальна паспяхова кар'еру, дастаткова добра вядомы на прыкладах узыходжання па іерархічнай лесвіцы Аўзонія і яго калег па выкладчыцкай дзейнасці ў Бурдзігале⁹. Усе яны былі звязаны з пратэктывай. Але механізм яе не раскрываецца. Ліст Сімаха наконт Рамана дазваляе запоўніць дадзеную лакуну і больш дакладна вызначыць адносіны паміж аб'ектам звароту, аўтарам і адрасатам.

Першым тэзісам у лісце выступае мадэляванне апазіцыйнай сітуацыі выбара для Проба. Прычым адрозніваецца найбольш прыймальны для апошняга варыянт: «Я ведаю, што цябе цікавяць не багацце, але заслугі (*non fortunarum sed meritorum*)». Другі тэзіс таксама мае апазіцыйны характар — несупадзенне сучаснага становішча Рамана і яго патэнцыяла. У цяперашні момант пратэжэ Сімаха служыць пры палацы чыноўнікам імператарскай казны, хаця патэнцыяльна ён здольны да больш ганаровай дзяржаўнай службы і адрозніваецца ад астатніх высокімі характарыстыкамі маральна-этычнага кшталту: «Ён падзяляе свой ранг з многімі людзьмі, чэснасць — з нямногімі (*Quere dignitas illi est promissa cum plurimus, honestas aequa cum paucis*)». У выніку Сімах робіць выснову, што менавіта Раман у большай ступені адпавядае патрабаванням Проба і расшыфроўвае тое, што маецца на ўвазе пад заслугамі Рамана: стрыманая вернасць (*tectam fidem*), шчырае сумленне (*patentem religionem*), благаразумнасць сына (*prudenciam liberam*), пачцінасць свабоднанароджанага (*verecundiam liberalem*). Пасля гэтага пераліку ідзе вельмі цікавая заява Сімаха, якая заслугоўвае асаблівай увагі: «Я жадаю для яго тваёй апекі, каб стала відавочнай праўдзівасць

137

майго сведчання (*ut mei testimonii fides clareat*), а ты атрымаў выключна дастойнага сябра» (I, 60).

Гэта дазваляе ўспрымаць рэкамендацыйны ліст Сімаха да Проба не толькі і не столькі, як тэхнічна неабходны для заняцця пасады дакумент, але і як фіксацыю цалкам вызначаных адносін у межах пэўнага сацыяльнага асяроддзя. Калі гаворка ідзе пра допуск у сваё кола новага чалавека, патрэбна не толькі рэкамендацыя з пералікам вызначаных якасцей, але і іх пацверджанне, г. зн. выдача санкцыі на іх існаванне ў рэчаіснасці.

Комплекс перапіскі Сімаха і Прэтэкстата складаецца з лістоў, якія могуць быць размеркаваны храналагічна і стылістычна па дзвюх умоўных групах: 1) лісты 376—378 гг. (I, 44, 49, 50, 52), 2) лісты 380—385 гг. (I, 45—48, 51, 53—55). Пры першым чытанні ў больш ранніх лістах адчуваецца сяброўскі характар перапіскі з прыкметным адценнем афіцыйнасці, у больш позніх — сяброўскі характар, блізкі да амікашонства.

Апошняе назіранне дазваляе выказаць меркаванне, што комплекс лістоў Сімаха — Прэтэкстат займае своеасаблівае прамежкавае становішча паміж комплексамі чыста сяброўскай перапіскі Сімаха з Аўзоніем і чыста афіцыйнай перапіскі Сімаха з Пробам. Аналіз комплексу дае магчымасць прасачыць пэўную дынаміку

(пераход ад афіцыйнага тону да сяброўскага) ў міжасабовых адносінах прадстаўнікоў заходнерымскай нехрысціянскай арыстакратыі.

Чыста афіцыйны характар у комплексе мае ліст 49. Тут Сімах выконвае ролю інфарматара («... Вы просіце ў мяне самых дакладных навін пра гэтую трывожную сітуацыю»). Ён вельмі дэтальна паведамляе пра ахвяры багам і іх вынікі (у дадзеным канкрэтным прыкладзе вынікі былі адмоўныя, таму ахвярапрынашэнні працягваліся), а таксама гарантуе прадстаўленне апэратыўнай інфармацыі пры магчымым змяненні сітуацыі ў лепшы бок (I, 49).

Афіцыйны характар з пэўным адценнем сяброўскіх адносін маюць 44 і 52 лісты. Першы з іх выконвае ролю суправаджальнага ліста да прамовы Сімаха «За Трыгецыя» ў рымскім сенате (9 януарыя 376 г.), другі мае падзяку за выказаную Прэтэкстатам станоўчую ацэнку.

Сюжэтная лінія ліста 44 выглядае наступным чынам. У самым пачатку Сімах уключае свайго адрасата ў найбольш блізкае

кола зносінаў. Потым ідзе дэтальнае апісанне падзей, якія прывялі ўрэшце рэшт да выступлення ў сенате. У заключэнні ліста Сімах просіць Прэтэкстата даць ацэнку прамовы (I, 44). Пры першым набліжэнні складваецца ўражанне, што тут чытач мае справу са звычайнай кампліментарнасцю. Сама па сабе пазіцыя Прэтэкстата не вельмі цікавая, таму што яна прадказальна станоўчая. Яна адназначна накіравана на пачаткам ліста, дзе згадваецца пра шматлікія віншаванні, якія паступаюць апошнім часам на адрас Сімаха, і чуткі пра якія ўжо дасягнулі Прэтэкстата. Аналагічную мэту мае і заканчэнне ліста, дзе ёсць спасылка на станоўчыя меркаванні, ужо выказаныя сенатарамі. Дадзеная выснова, аднак, пакуль мае толькі характар папярэдняй ацэнкі. З улікам назірання Дж. МакГечы пра тое, што копіі прамовы «За Трыгецыя» былі таксама накіраваны Сіагрыю, Юліяну і Нестэрыю¹⁰, можна меркаваць, што гаворка тычыцца не столькі кампліментарнага пацвярджэння станоўчага водгукна сената, колькі публічнай ратыфікацыі сваёй прыналежнасці да пэўнага адназначна акрэсленага кола людзей. Аб тым, што азначаная ратыфікацыя адбылася, сведчыць, як можна меркаваць, наступны тэзіс Сімаха з ліста 52: «Тое, што мая прамова Вам вельмі спадабалася, радуе мяне не менш за добразычлівую думку сената, гэтай лепшай часткі рода чалавечага (*pars melior humani generis*), калі ён яе пачуў» (I, 52).

Аднак, цяпер узнікае цалкам прыроднае пытанне пра мэтанакіраванасць ратыфікацыі. Як можна меркаваць, яна звязана з тым, што ў склад рымскага сената ўваходзілі не толькі прыхільнікі традыцыйнага веравызнання, але і хрысціяне. Вызначэнне сенатараў цалкам як эліты чалавецтва дазваляе дыфініраваць больш вузкае кола як «эліту эліты», ці сапраўдную рымскую арыстакратыю. Ускосным аргументам на карысць выказанага меркавання служыць прыведзеная вышэй ацэнка Прэтэкстата, дадзеная Аміянам Марцалінам.

Вылучэннем спачатку «эліты чалавецтва», потым «эліты эліты», працэс усталявання сяброўскіх адносін не заканчваецца. Яго заключны этап — персаніфікацыя. Менавіта аб гэтым сведчыць ліст 50 Сімаха, апошні з лістоў ранняга перыяду.

У гэтым пасланні Прэтэкстат атрымоўвае ад свайго візаві заўвагу за тое, што адрасаваў ліст адначасова і Сімаху, і яго

бацьку — «... Вы адправілі толькі адно пасланне майму бацьку і мне, і, больш таго, ліст вельмі кароткі (*mihī et patrī unas atque ... breues litteras*)» (I, 50,1). Сімах у прынцыпе быў згодны з прапанаванай мадэллю паводзінаў, якая, відавочна, уключала яго разам з бацькам да складу «эліты эліты» — «Вы мне скажаце, што для (майго) гонару было б важна, каб я быў аб'яднаны са сваім бацькам (*ut iungereris parenti*). Безумоўна, ёсць рэчы, якімі б я жадаў карыстацца альбо разам з маім бацькам, альбо на роўных з ім (*uel communia opto uel paria*)» (Ibid. 2). Пры гэтым Сімах настойліва праводзіць лінію на неабходнасць большай вызначанасці і дакладнай персаніфікацыі сяброўскіх адносін — «... любоў да мяне павінна быць накіравана на маё імя (*amor mihī meo nomine deferatur*)» (Ibid.).

Пэўны паварот у адносінах паміж Сімахам і Прэтэкстатам у кірунку іх сяброўскай складаючай прасочваецца ў лісце 54. Тут Сімах шчыра дзякуе свайму адрасату за выказаныя ім спачуванні ў сувязі са смерцю брата Сімаха. Прычым у лісце спецыяльна падкрэсліваецца велізарнае значэнне паслання для аднаўлення душэўнай раўнавагі (I, 54).

Астатнія лісты 380-х гг. рэпрэзентуюць дастаткова шырокі псіхалага-эмацыянальны спектр сяброўскіх адносін. Тут ёсць выказанне шчырых шкадаванняў у сувязі з цяжкай хваробай яго жонкі Аконіі Фабіі, адносна якой Сімах падкрэсліў, што яна аднолькава дарагая ім абодвум (I, 48). У лісце 51 можна адшукаць папрокі на адрас Прэтэкстата ў сувязі з яго адыходам ад палітычнай актыўнасці. Ліст 45 сведчыць пра выхад сяброў на роўнаўплывовыя ролі ў дуэце. Ад папрокаў Сімах пераходзіць да правядзення самастойнай лініі. На фоне традыцыйных і абавязковых запэўненняў у шчырым сяброўстве гучыць адмова прыняць яго парады наконт прымірэння з адным іх агульным знаёмым. Пра значную ступень самастойнасці Сімаха сведчыць і яго пераход на ментарскі тон: «Мне не падабаецца адчуваць недахоп у квяцістых выразях: той, хто піша каротка, хутчэй выяўляе сваю пагарду, чым ветлівасць

(scribendi quipe breuitas magis fastidio quam officio proxima est). Я не жадаю такіх лістоў, якія па кроплі ранняюць словы з вуснаў, якія ледзве рухаюцца» (I, 54, 1). Наступны ж фрагмент ліста 47, як уяўляецца, можна ўспрымаць як лёгкі здзек:

«Я не сцвярджаю, што ты заплываеш тлушчам падчас вакацый і што твае асалоды ахаладзілі тваю доблесць (neque ego te pingues ferias agere contendo aut uirtutem puto friguisse deliciis)» (I, 47,2).

У выніку праведзенага аналізу перапіскі Сімаха з Аўзоніем, Пробам і Прэтэкстатам можна зрабіць выснову пра агульную накіраванасць пазнаантычнай нехрысціянскай ментальнасці ў тых прадстаўнікоў рымскай арыстакратыі, якія адчувалі сваю непарыўную сувязь са славытым мінулым Імперыі і імкнуліся да сапраўднай рэалізацыі *virtus*'а. З улікам таго, што адной з функцый менталітэту з'яўляецца адаптацыя чалавека ў сацыяльным асяроддзі, можна выказаць наступныя меркаванні: 1) нехрысціянская частка рымскай арыстакратыі ўспрымала сябе ў якасці «эліты эліты рода чалавечага», 2) яе асноўнай мэтай была ўнутраная кансалідацыя дзеля супрацьстаяння хрысціянскаму асяроддзю, якое пастаянна пашырала свой уплыў, 3) рух у гэтым кірунку прывёў яе да стану выміраючай замкнутай касты.

¹ Haverling G. Studies om Symmachus language and style // *Studia greaca et latina Gothoburgensia*. № 49. 1988. P. 14.

² Казаков М.М. Епископ и империя. Амвросий Медиоланский и Римская империя в IV в. Смоленск, 1995. С. 131—149.

³ Symmaque. Lettres. T. 1 (Livres I—II) / Texte ét., trad. et comm. par J. P. Callu. Paris, 1972.

⁴ Ibid. P. 25.

⁵ Kalinkowski S. Symmachus // *Słownik pisarzy antycznych*. Warszawa, 1982. S. 441.

⁶ Symmaque. Op. cit. P. 76—106.

⁷ Ibid. P. 116—120.

⁸ Ibid. P. 107—116.

⁹ Hopkins M. N. Social Mobility in the Later Roman Empire: the Evidence of Ausonius // *The Classical Quarterly*. New Series. 1961. Vol. 11. № 2. P. 239—247.

¹⁰ McGeachy J. A. Quintus Aurelius Symmachus and the Senatorial Aristocracy of the West. Chicago, 1942. P. 18.